

Lelkesedés

NÉZŐ ISTVÁN

Két világégés árnyékában*

Kisvárdai az első világháború időszakában

Amíg a korábbi évszázadok csatározásaira, honvédő harcaira, a mindent megszépítő romantikával emlékezünk, és a véres ütközeteket is vitézi küzdelemnek látjuk, ilyen nosztalgia nem tapad sem az első, sem a második világégéshez. Ennek a különbségnek az oka it nem feladatom nyomozni, de talán az áldozatok nagy száma lehet a legfontosabb ok, ráadásul az ellenfelek már nem test-test ellen küzdöttek, mint hajdanán. Az is közrejátszhat ebben, hogy mindkét világháborúban valamilyen szövetségi rendszer keretén belül, némileg kényszerpályán mozogva küzdött a magyar katona. Azt sem mondhatjuk, hogy mindig a hon védelme kívánta volna meg azt, hogy életüket áldozzák a katonák és a második világháborúban a polgári lakosság.

Ennyi bevezető után nézzük azokat az eseményeket, amelyekkel a háborús évek jellemezhetők. Az általánosan ismert tények, események ismertetésétől ezúttal eltekintünk, hiszen azok bármely történelmi tankönyvben fellelhetők és ismertek.

Elöljáróban bontsuk is két elkülöníthető részre a tudnivalókat. A háború a csatatereken folyt ugyan, de a hátszországban élők sem élhették a korábbi életüket. Először a fronttal kapcsolatos történeteket tekintsük át.

Az köztudott, hogy az első világháború kitörését a lakosság szinte egyöntetű lelkesedéssel fogadta. Nem volt ez másképpen Kisvárdán sem.

„A háború hírére Kisvárdai nehezen lelkesedő népe is valósággal extázisba jött. Hétfőn este ezrekre menő tömeg gyűlt össze a városháza előtt, abnonnan elindulva hazafias dalok éneklése mellett járták be az utcákat, közben éltetve az uralkodót, s

* Elhangzott a Kisvárdai hadak útján tanácskozáson 2001. november 10-én.

bazát, a hadsereget, Vilmos császárt és abcúgolta a szerbeket...A lelkesítő körmenet szép rendben folyt le, csupán a Hercegárok pékműhelye forgott pillanatilag veszélyben, amikor is meleg percekkel szereztek a műhelyben dolgozó idegen ajkú péksegédeknek. Közülük többnek inába szállott a bátorságuk, de egyéb bajuk nem történt, így reggelre kelve néhányan eltávoztak Kisvárdáról...Háborús állapotokat mutatnak az utcák képei egyébként is. Egyre-másra vonulnak befelé a szabadságot és tartalékos katonák nagy lelkesedéssel, csupán a hozzátartozók nézik búsán, nehéz szívvel az elutazókat.”¹

Kisvárdán ezt követően is estéről estére nagy csoportokban jártak az emberek, a máskor néptelen utcákon tömegekbe verődnek a községháza előtt, hátha hallanának valami újabb hírt. Az ifjúság a hét minden estéjén zászlók alatt, kürt és dobszó mellett énekelve járta be az utcákat, lelkesen tüntetve a háború mellett. Különösen július 31-én volt nagy tüntetés. A lakosság felnőtt része sem maradt hidegen, késő éjszakáig nem tér nyugovóra, hogy még megkaphassa az Estet, amely számára a legfrissebb híreket hozta.²

A hadüzenetet követte a megfelelő korosztály bevonulása: „Katonáink az első hívó szóra bevonultak ezredeikhez s a bevonulási napokon a különböző felekezetek templomaiban alkalmat adtak papjaink, hogy a hit malasztjával is megerősítsék szívüket, sőt a vasúti állomáson is megjelentek, hogy lelkesítsék, bátorságát a szent ügyért fegyvert fogni készülőket. De nem is volt rá nagy szükség. Katonáink szívesen mentek, a jókedv vidám nótákban csendült meg ajkaikon. Még ők bátorították és lelkesítették az itthon maradottakat, akik közül nem egynek keserű könnyek gyűltek a szemébe azért, hogy itthon kell maradnia.”³

Október 26-28-án 404 népfölkelő jelentkezett a hadseregbe, az ő sorozásuk később történt meg.⁴

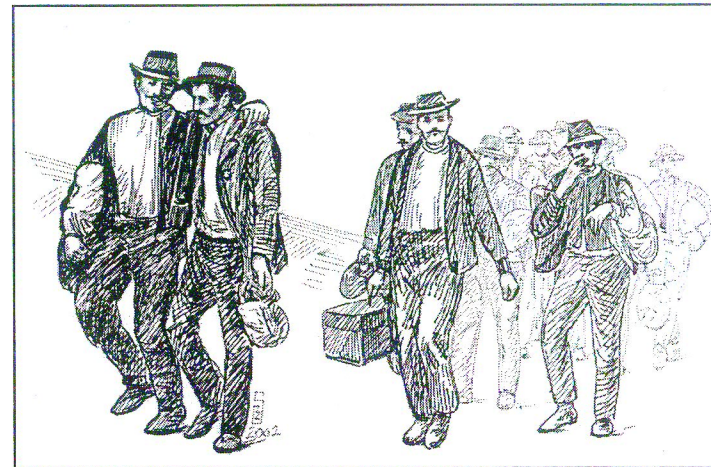
¹ Figyelő: Az utcáról: Szabolcsi Újság, 1914, 31. sz. 5. p.

² Tüntetések Kisvárdán: Felsőszabolcsi Hírlap, 1914. 31. sz. 2. p. (a továbbiakban F. H.)

³ Hí a haza: F. H. 1914. 32. sz. 2. p.

⁴ Népfölkelők jelentkezése: F. H. 1914. 44. sz. 2. p.

A település lakossága nem csak a saját fiaitól vett búcsút, hanem az átvonuló katonák felé is kimutatta együttérzését, vendégszeretetét: „Allandóan tömve van a pályaudvar és környéke hölgyekből és férfiakból álló közönséggel, akik élelmiszerral, frissítővel, gyümölcssel látják el a hadba induló vitézeket. Katonáink örömmel vonulnak a harcok mezejére s vidám nótákban csendül meg a jókedv ajkaikon.”⁵

Bevonulás

A kisvárdai, a szabolcsi, és az ország más vidékéről származó magyar katonákon kívül idegenek is voltak Kisvárdán. 1914. szeptember 5-én és 6-án a helyben állomásozó lengyel népfölkelők esküdtek fel. Előbbi napon a római és görög katolikus vallásúak, utóbbin az izraeliták. Az eskütétel után felekezetük papjai buzdító beszédet intéztek hozzájuk.⁶

A lelkesítő beszédek mellett falragaszok, plakátok is a helytálásra szólították fel a katonákat. A helyi hetilapban is megjelentek a „konjunktúra” teremtette háborús versek, pl. Császy János írt „Háborús nóta” címmel egy „alkotást”, ebből idézünk:

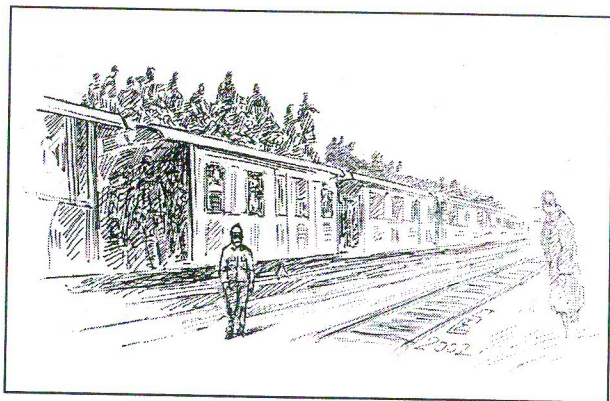
⁵ Az átvonuló katonák üdvözlése: F. H. 1914. 33. sz. 1. p.

⁶ Katonák eskütétele: F. H. 1914. 37. sz. 2. p.

„Sas szállott a háztetőre,
Jön a muszka, ne félj tőle,
Akárhány százezer legyen:
Ami bejön, ki nem megyen.
Éljen vitéz hadseregünk,
Éljen a Király!”⁷

Az üzenet kétirányú volt, hiszen a fronton lévők is gyakran jelentkeztek publikusnak szánt írásaikkal a kisvárdai sajtóban. Egy helybeli banktisztviselő, H./alassy/ Gy./ula/⁸ tartalékos zászlós rendszeresen tudósított a harctérről, de mások leveleit is közreadták, pl. Révffy Károly feleségének szóló levelét.⁹

Révffy, a bevonult kántortanító, katonanótákat is megjelentetett egy kis füzetkében.¹⁰ Ezeknek a „műveknek” a célja az volt, hogy buzdítsák a seregbe besorozottakat, a harctéri tudósítások közlésével pedig a hadiak bizonyították az itthon maradottaknak, hogy diadalmasan haladnak előre, legyőzve a muszkát, a kutya szerbet és általában mindenkit.

Indulás a frontra

⁷ Hábórus nóta: F. H. 1914. 42. sz. 3. p.

⁸ Levél az északi harctérről: F. H. 1914. 44. sz. 2. p., Levél a kórházból: F. H. 1915. 1. sz. 2.-3. p.

⁹ Levél a harctérről: 1915. 46. sz. 1-2. p.

¹⁰ Révffy Károly katonanótái: F. H. 1916. 6. sz. 1. p.

Ekkor még csak kevesen gondolták, hogy a magyar csapatoknak a diadalmenet mellett a szenvedés is osztályrésze lesz. Az uralkodót éltetők nem sejtették, hogy a villámháborúból világháború lesz, s mire a háború befejeződik, Ferenc József halott, a birodalma felbomlik, az ország pedig megcsönkul.

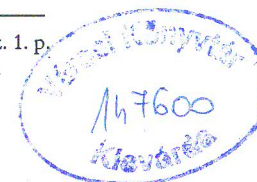

Katonatemetés

Kezdetben minden gyorsan ment, az itthoniak csak a győzelmek jelét látták: „Mintegy 22 szerb hadifoglyot internáltak községünkbe, akiket a délvidéki városokból hoztak fel. Nagybárá iparos emberek, akik magyar városokban laktak, de szerbiai illetőségűek. A háború végeztéig hadifoglyokként nálunk tartózkodnak, s különböző munkákra vannak kiosztva.”¹¹ Kisvárdai lakosságának azonban hamarosan a halál közelségével is meg kellett ismerkednie. Először nem helyi személyeket, hanem az itt sebesülten átutazó katonákat érte a végítélet. Az első katonatemetésről így számot be a helyi lap: „Vreionovo István galíciai tartalékos szakaszvezető tüdőgyulladásban, Borsi Gábor szentesi közkatona pedig a nyírbozdányi állomáson a vonattól való elnyomása következtében szenvedett ki a kisvárdai közkórházban. Mind a kettőt a helyi viszonyok mellett lehető katonai pompával és a község közönségének nagy részpété mellett kísérték örök nyugalomra a vasút melletti sírkertbe.”¹²

¹¹ Szerb hadifoglyok: F. H. 1914. 34. sz. 1. p.

¹² Katona halál: F. H. 1914. 35. sz. 3. p.

Az ezt követő héten újabb halálesetek történtek, az elhunytak szintén az árutazók közül kerültek ki.¹³

Mivel mind gyakoribbá váltak a sérülteket szállító vonatok, Kisvárdán is önkéntes ápolónői tanfolyamot indítottak 1914-ben, ekkor mintegy 20 fő végzett.¹⁴ Ők a helyi Vörös Kereszt kórházában, dr. Lukács Vilmos vezetésével ápolták a sebesülteket, betegeket.

1915-ben október 31-én közölték, hogy 1914. november 5. óta 220 beteget gyógyítottak (szerbet, orosz, németet, magyart) dr. Lukács Vilmos kórházig vezetésével, és önkéntesek ápolásával. Többször kérték az újságon keresztül fehéreneműt, inget, alsónadrágot, harisnyát a sebesültek részére.¹⁵

Hamarosan bekövetkezett az, amitől mindenki retteget: az első kisvárdai halotról érkezett gyászjelentés.¹⁶ Őt 1913-tól a gimnázium matematika-fizika tanárként alkalmazta, a mozgósítás elrendelésekor, mint tartalékos hadnagy volt gyakorlaton, onnan a szerb hadszíntérre került, októberben a 28. sz. népfölkelő gyalogezred 7. századának parancsnokságát bízták rá.¹⁷ November 1-én még rózsaszínű levelezőlapot írt: „jól vagyok, semmi bajom, legközelebb hosszú levelet írok”, 3-án már egy ellenséges golyó oltotta ki életét, bajtársai Mitrovicán temették el az ottani izraelita temetőbe.

A híradások minduntalan közölték azok neveit, akik a harcokban bátorságukkal kitűntek, és ezért különböző érdemjeleket kaptak, pl. György Jenő mérnök, Halassy Gyula, a későbbi olimpiai bajnok, de ezek sem feledtet-

Halassy Gyula

¹³ Katonatemetés: F. H. 1914. 36. sz. 3. p.

¹⁴ A Kisvárdai Vörös-Kereszt díszgyűlése: F. H. 1914. 45. sz. 3. p.

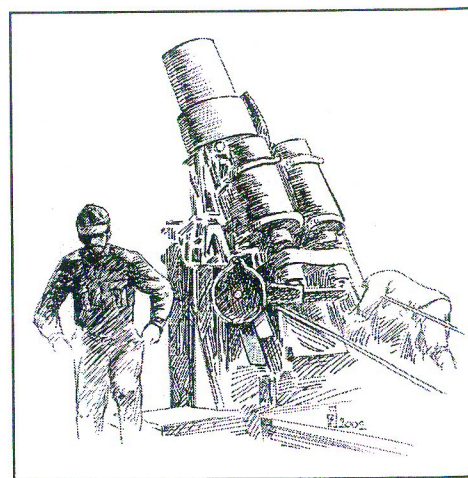
¹⁵ Jubilál a Vörös Kereszt: F. H. 1915. 44. sz. 3. p.

¹⁶ Nemes Mór: F. H. 1914. 46. sz. 3. p.

¹⁷ A Kisvárdai Magyar Királyi Állami Főgimnázium negyedik évi értesítője az 1914/15. iskolai évről, Kisvárdá, 1915. 4-5. p.

ték el a halált hozó híreket. Schwarcz Samu, a Mezőgazdák Bankja tisztségviselője a bécsi kórházban hunyt el,¹⁸ Mezey Barnabás a főszerkesztői hivatal tisztségviselője a galíciai Iskauban 1914. november 1-én.¹⁹

Az áldozatok, a halálozások bár sokkolták az érintetteket, a többség számára idővel mégis megszokottá váltak, miként a legfontosabb politikai, harci események is csak hírré silányodtak. Már az 1914-es év végén ezt olvashatjuk ki a korabeli sajtóból: „mi a béke ölében felnevelkedett generáció... a legnagyobb közönnyel megyünk el már az események mellett, s korántsem válhatnak ki belőlünk azok ma, még legsúlyosabbaknak látszó esetek sem, olyan érzéseket, amilyeneket a háború első fázisának apróbb momentumai eredményeztek... megszoktuk már a háborút is, amint megszokták mindent az ember. Ha valaki azt merte volna mondani a háborús idők kezdetén, hogy a mi szerbiai akciónk annyi akadályba ütközik, kinevettük volna. Ha valaki megmerte volna tenni, hogy az ellenséges hadaknak hazánk földjére való betörését is kilátásba helyezi, sajnálkozva néztünk volna rá.”²⁰

A háború képei I.

¹⁸ Hősi halál: F. H. 1914. 50. sz. 3. p.

¹⁹ Hősi halál F. H. 1915. 5. sz. 3. p.

²⁰ A megszokás ereje: F. H. 1914. 51. sz. 1. p.

Továbbra is érkeznek az információk a frontról, a személyes üzenetek, tábori levelezőlapok is célt értek. Krausz Soma kisvárdai gépjavító mester 1915 februárjában repülőpostával a következő tartalmú levelezőlapot küldte feleségének: „A legnagyobb örömmel értesítünk benneteket, hogy bála a jó Istennek, a legjobb egészségnek örvendünk. Kérlek benneteket, hogy mindazoknak a családjaikat, akik e lapon fel vannak sorolva, levelezőlapon, vagy ha lehet telefonon értesítsétek, hogy itt lévő hozzátartozóik egészségesek. Ezek: Goldman Hermann és Ignácné, Beck Eisikné, Veszprémi Gáspárné, (Kastaly telep), Tulipánné, Krebszné, (Krebsz Józsefné) akinek a férje Braun Nachman szabónál dolgozott. Mindezek kisvárdaiak.” A többi felsorolt személy a környékről való.²¹

Néha a lap arról tudósított, hogy írója hadifogságba esett. 1916 nyarán Pensából, Oroszországból érkezett az egyik érintett családhoz tábori lap, amelyből kiderült, hogy Barcs Tibor, dr. Kubassy Béla, Orosz Pál június 9-én orosz fogsága került. ²² Ebben az évben több hónapi hallgatás után adott életjelt magáról Tulipán Illés, aki Pétervár közelében volt hadifogságban.²³ Hadifoglyok Kisvárdán is voltak, a közvélemény szerint túl nagy szabadságot is kaptak a foglyok azoktól, akiknek munkára kiadták őket. Sokszor civil ruhát viseltek, ilyenkor külsőre meg sem lehetett őket különböztetni a helybéliektől. Az orosz foglyoktól nem idegenkedtek a cseléd lányok sem, akik velük pásztorórákat tartottak.²⁴

A fogoly férfiak és a honleányok bizonyára lelkesen ápolták az orosz-magyar barátságot, de a lakosság egyre kevésbé tudott már lelkesedni. Egyik ilyen ritka ünneplés volt, amikor 1915. augusztusában Varsó bevitelét ünnepelték meg. 5-én, csütörtök délelőtt magánúton terjedt el a hír, péntek reggel jött meg a hivatalos értesítés Kisvárdára. A lakosság kivilágította az ablakokat, fáklyás lámpionos felvonulást tartott, harci dalokat énekeltek a vonuló tömeg, dobszó, kürt harsogása kísérte őket útjukon. Boromissza Jenő gimnáziumi tanár mondott beszédet az Iparbank erkélyéről, aki:

²¹ Üzenet Przemyslából: F. H. 1915. 8. sz. 3. p.

²² Hírek a hadifogságból. F. H. 1916. 30. sz. 3. p.

²³ Hír a hadifogságból: F. H. 1916. 50. sz. 2. p.

²⁴ Idill a várkertben 1916. 38. sz. 3. p.

„... e nagy napot oly lelkes szavakkal tudta méltatni, hogy a magyar népnek különben is tüzes indulatát valódi extázisba hozta.” A menet ezt követően a városházához ment, ahol Csiky Tóni bandája hazafias darabokat játszott, a közönség pedig énekelt, majd elszórt.²⁵

Ahogy az évek szálltak, úgy szaporodtak a halottak, a rokkantak. Volt, akit a halála után tüntettek ki, pl. Herz Kálmán kisvárdai önkéntest, aki elhunyt után az I. osztályú vitézségi érmet kapta meg. Ő a Gazdasági és Kereskedelmi Hitelintézetnél volt tisztviselő, s az olasz fronton, Arzieronál halt meg.²⁶

Az 1917-es év első hírei között is a gyászt találjuk. Molnár Rezső a gimnázium tanára, a 19. honvéd gyalogezred önkéntes szakaszvezetője, 1916. december 24-én 33 évesen elhunyt.²⁷ A Kisvárdán ápoltak száma sem csökkent, a Vörös Kereszt 1917-ben 355 beteget ápol.²⁸

Sebesült katonák

²⁵ Varsó bevitelének ünneplése: F. H. 1915. 32. sz. 2. p.

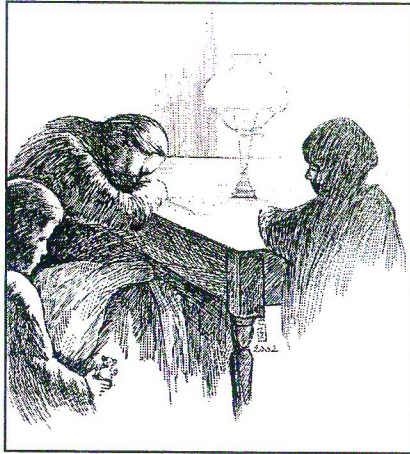
²⁶ Kitüntetés a halál után: F. H. 1916. 37. sz. 2. p.

²⁷ Molnár Rezső emlékezete: F. H. 1917. 3. sz. 1. p.

²⁸ A Vörös-Kereszt gyűlései: F. H. 1918. 22. sz. 1. p.

Ahogy a háború mind tovább húzódott, a monarchia és szövetségeseinek gazdasági és katonai gyengesége egyre nyilvánvalóbb lett. Ezen a helyzeten az sem tudott lényegesen változtatni, hogy 1918 elején már Kisvárdán is a nyolcadik hadikölcsön jegyzésére buzdítottak a lapok. Az első hadikölcsön jegyzésekre még 1914-ben került sor, ekkor 6%-os kamatot kínáltak azoknak, akik ilyen módon kölcsönt adtak az államnak. 1915-ben arról számoltak be a híradások, hogy 5 390 900 koronát eredményezett eddig Kisvárdán a három hadikölcsön.²⁹ Természetesen a pénzintézetek vezették a jegyzést. Ekkor a csirke kg-ja 2 korona, 1 kg vaj 4 korona, burgonya 12 fillér, bab 20 fillér, hízott kacska kilója 2 korona 80 fillér.

1918. április 24-26-án még a 19-24 éves népfölkelők szemléjét tartották Kisvárdán, ekkor 530 főből 92 főt alkalmasnak találtak a hadviselésre,³⁰ de a háború vége, a katonai összeomlás ekkorra már elkerülhetetlen volt. 1918 nyarán tömegesen térnek haza a fogságból a katonák, előtte azonban gyűjtő, megfigyelő táborba vitték, megvizsgálták, és lehetőség szerint felruházták őket.³¹

Aggodalom

²⁹ Kisvárdá és a hadikölcsön: F. H. 1915. 50. sz. 1. p.

³⁰ Sorozás: F. H. 1918. 17. sz. 3. p.,

³¹ Fehérneműt a hazatérő foglyoknak: F. H. 36. sz. 1. p.

A harcok végét jelzi, hogy 1918 őszén megszüntette működését a Veres Kereszt kórház is. özv. Angyalossy Pálné, Kovács Samuné, mint főápolók és dr. Lukács Vilmos a kórház igazgató-orvosa érdemel kiemelés.

Élet a hátorszáiban

A harci cselekményekkel összefüggésben előadtak után tekintsük át a hátorszáiban zajló események, folyamatok közül a fontosabbakat! A háború kitörése után azonnal megfogalmazódott a gondolat, hogy a harctérre menők családtagjait fel kell karolni. A község előljárósága felszólította a tehető polgárokat, hogy adományaikkal segítsenek.³²

A közrend biztosítása is a legelső feladatok egyike közé tartozott. Ennek érdekében polgárőrséget szerveztek: „Az első hívó szóra majdnem 400 fő jelentkezett, s a következő héten ez a szám 500-ra nőtt. Feladatuk: este 10 órától reggeli 4 óráig a község minden utcájában, s az esetleges tűzoltásnál helyettesítse a bevonult tűzoltókat is. Éjjelente így 50 fő cirkált.”³³

A közigazgatósági hatóság hamarosan felmentette az önkénteseket, egyúttal október 1-től elrendelte a 18-60 évesek kötelező polgárőrségét. Az őrszolgálat - másfél-két órai váltással -, este 9-től reggel 5-ig tartott. Aki az önkénteseknél tevékenykedett, azt egyelőre felmentették, mások 30 korona megfizetésével mentesíthették magukat.³⁴

Nem a közbiztonság lett azonban a legfontosabb kérdés, hanem a gazdasági viszonyok, a szociális helyzet alakulása. Az élet, a termelés a hadi érdekeknek rendelődött alá, az állam erőteljesen beavatkozott a gazdaságba. A sorozások újabb és újabb munkaerőt vontak ki a termelésből, a helyi hatóságok különböző szigorral hajtották végre a központi rendeleteket. Szabolcs gazdasága, így Kisvárdá gazdasága sem volt alkalmas arra, hogy a háború teremtette konjunktúrát kihasználja. A mezőgazdasági termelés csökkent, az

³² Segítsünk az itthonmaradottakon: F. H. 1914. 31. sz. 3. p.

³³ Polgárőrség szervezése: F. H. 1914. 32. sz. 2. p.

³⁴ Kötelező polgári őrség: F. H. 1914. 40. sz. 2. p.